

STELLAN BOJERUD:

Moral och en äggsmörgås

Vapenexport och moral är en besvärlig fråga.

Var det moraliskt försvarbart att Sverige under andra världskriget köpte krigsmateriel av Tyskland — bl a sådan som beslagtogs i Polen?

Kunde man försvara att den svenska regeringen beslagtogs av Holland beställd och betald krigsmateriel från Bofors? Den stannade i Sverige i st f att användas mot japanerna i Indonesien.

Min gode vän Piet van Meel höll upp ett litet glas genever och i köket stekte hans indonesiskfödda hustru Gusta ägg att lägga på lunchsmörgåsarna.

—Du förstår, sade Piet, jag har faktiskt atombomben att tacka för att jag ännu är vid liv.

Piet hade berättat valda delar ur sitt livs historia. Hans berättelse blottade ett människöde som på samma gång var unikt och dramatiskt men ändå på något sätt prosaiskt genom att det finns så många andra människor, som kan berätta liknande livsöden. Hans berättelse handlade om den lilla människans grymma öden då en hel värld går under.

1938 sökte han komma undan arbetslösheten i Holland genom att ta anställning i den Nederländska kolonialarmén. När det forna Nederländska Indien 1950 blev det självständiga Indonesien återvände han till Holland och fortsatte ännu några år inom försvaret. Hans specialitet blev personaladministration och rekrytering, vilket öppnade vägen till en personalchefskarriär inom Fokker-koncernen. Nu satt han såsom pensionär i en trivsamt villa i Dordrecht och bjöd vännen från Sverige på en genever med äggsmörgås. Det vackra hemmet och den välvårdade bilen ute på garageinfarten och många andra detaljer vittnade om att lönen hos Fokker varit minst sagt anständig och att pensionen knappast var knaper. Själv var han nästan oförsämr vältrimmad både till kropp och själ. Hustrun kunde med sitt finlemmade, nästan dockaktigt vackra utseende, fastän jämnårig med maken, tas för en tjugofemåring. Stämningen i hemmet strålade av harmoni.

Men någonstans därinne i Piet van

Major Stellan Bojerud är forskare vid Militärhögskolan.

Meels själ fanns det något märkligt. Något som på samma gång var hårt och inkapslat men ändå sårigt och frätande: Minnena från att ha upplevt ett militärt nederlag och den därpå följande förnedringen. Minnena från en hel världs undergång. Visst var han nöjd över att det gått bra för honom och hans familj i Holland, men det var ju ändå bara något han tvingats åter skapa på ruinerna av sitt tidigare liv. Det liv som brutalt och oåterkalleligen slagits i stycken och som aldrig någonsin kunde komma åter.

Lågmält berättade han om hur de nederländsk-indiska stridskrafterna dukat under inför de japanska invasionshärarna. För att försvara en arkipelag, som sträckte sig över ett avstånd motsvarande sträckan från Irlands sydspets till Kaspiska havet, kunde Nederländska Indien mönstra en armé av blott 40 000 man, d v s inte ens hälften av vad det svenska hemvärnet omfattar nu i fredstid.

För försvaret av den viktigaste ön, Java, hade man redan flera år före krigsutbrottet bestämt att dramatiskt höja kvaliteten på arméförbanden och bl a skulle man sätta upp fem mekaniserade brigader. Stridsvagnarna för dessa var sedan länge beställda och betalade — men inte ännu levererade då det japanska anfallet kom.

Gamla yrkesmän som vi var, tillbragte vi en stund med att analysera orsakerna till försvarets sammanbrott på Java.

—Vi hade en god kvalitet, sade Piet, men i alldeles otillräcklig mängd. Vårt artilleri var för svagt och vårt luftvärn otillräckligt för att ge vårt infanteri det erforderliga skyddet och understödet.

Själv hade han våren 1942 upplevt den japanska invasionen i rollen som pjäschef

för en 7,5 cm bergskanon, som 1924 levererats från Bofors. I brist på bättre hade denna pjäs nu satts in i den något för stora rollen som vanligt fältartilleri.

—Hade vi istället för de verkanssvaga bergskanonerna haft rejält haubitsartilleri hade det kanske gått annorlunda — men det lönar ju sig inte att spekulera. Förresten har jag alltid undrat var våra haubitser tog vägen.

—Fjärde divisionen A 3, svarade jag lätt förlägen och då jag såg att han inte riktigt förstod svaret, upprepade och förtydligade jag; De haubitserna du talar om be-

Var det rätt av Sverige att stödja Japan under andra världskriget — även om det skedde indirekt?

slagtofs av den svenska regeringen våren 1940 och användes för att beväpna fjärde divisionen vid Wendes artilleriregemente i Sydsverige. Den tredje divisionen utrustades förresten med haubitser vi tagit från Siam och vid Göta artilleriregemente i Göteborg ekiperade man sig med fältkanoner avsedda för Argentina och Siam.

—Då beslagtogs väl svenska regeringen vårt luftvärn också, frågade Piet i ett lätt plågat tonläge.

—Ja, tyvärr har du rätt, tvingades jag svara. Två batterier 8 cm kanoner och trettio automatkanontroppar utrustade med den världsberömda 40 mm Bofors-pjäsen, var er andel av all den luftvärnsmateriel vår regering beslagtogs i Bofors 1939-40.

—Du vet att anledningen till att general Ter Poorten kapitulerade var att han saknade medel att luftförsvara Bandung, sade Piet utan att röja några känslor. Japan

var dåförtiden ett onskans rike, fortsatte han. Det var rätt att värja sig mot detta onda imperium, men var det rätt av er i Sverige att stödja dem — även om det skedde indirekt, frågade Piet. Var det moraliskt rätt?

—Det här med vapenexport och moral är lite besvärligt, inte minst nu, svarade jag undvikande.

—Jag har hört att ni visst har problem med Bofors, sade Piet, men jag har aldrig brytt mig om att sätta mig in i de frågorna. Det verkar mest som om ni lägger krokben för er själva och sedan blir förvånade och förbannade då ni snubblar.

—Det var ingen dålig analys alls, Piet, sade jag och tömde generverglaslet, som min värd snabbt åter fyllde på.

—Jaså, sade Piet resignerat, ni tog hand om siamesernas artilleri också. Det visste jag inte. De hade också behövt sina kanoner då japanerna kom. Nu blev de liksom vi ett lätt rov för de erövringslystna nippons söner.

—Jag har upplevt Siam, eller Thailand som det kallas numera. I drygt tre år spikade jag på japanernas förbannade Burmajärnväg. Jag överlevde men tusenden och åter tusenden blev kvar där ute i den grymma djungeln. Malaria, beri-beri, dysenteri och japanska bajonetter — sätten att dö var många och plågsamma därnere längs Burma-järnvägen, sade Piet. Du förstår, sade han, jag kommer aldrig att kunna förlåta japanerna.

—Jag har ju lite svårt själv, sade jag i ett försök att markera förståelse. Min svärfar mördades ju i japansk fångenskap i februari -42 nere på Tarakan.

—Tarakan, sade Piet på sitt säregna, plågade sätt och hans blick blev åter kvar där i fjärran. Många blev kvar för evigt på

Tarakan, sade han så med oväntad skärpa i rösten.

—Min svärfar och 218 andra holländska soldater mördade japanerna ombord på ett fartyg och slängde sedan liken i vattnet. Skeletonten ligger kvar på havsbottnen i Tarakans hamn, sade jag.

—Ja, sade Piet, jag känner till det där. Det var en hämnd för att vårt kustartilleri lyckades sänka två japanska minsvepare då de skulle invadera hamnen. Din svärfar var ändå relativt lindrigt lottad, många andra på Tarakan fick en långsam och plågsam död. Och dessutom — han hade ju faktiskt ändå kämpat för sin sak. Många dog utan att ens kunnat kämpa emot, de hade bara fått känna maktlösheten och förnedringen.

—Det var ett batteri med moderna 12 cm Bofors-kanoner, som sänkte de japanska minsveparna vid Tarakan, men min svärfar var inte med om det. Han var infanterist och hade hand om bevakningen av batteriet. Han var lika oskyldig till sänkningarna som kocken och den mördade japanerna också, sade jag.

—När det gällde människoliv var japanerna inte särskilt nogräknade, svarade Piet på sitt halvt frånvarande sätt. Det räckte med att någon inte bugade tillräckligt djupt och vördnadsfullt då han eller hon mötte en japansk soldat. Det kunde kosta livet. Att tala holländska var förbjudet vid dödsstraff. De lyckliga sköts ihjäl eller halshöggs — det gick fort. De olyckliga fick magarna uppsprättade med bajonetter eller rådbråkades med gevärskolvar. För dem tog det timmar och ibland flera dygn att dö under obegripligt svåra plågor.

—Men det här med atombomben, sade jag för att byta ämne.

—Lätt, sade Piet, vi var tusentals fångar, amerikaner, engelsmän, holländare och diverse annat, ihopträngda på några pråmar på väg uppför Mekong-deltat. Japanerna hade börjat förstå att de skulle förlora kriget och att vi skulle vinna. Nu tänkte de ta kål på oss på någon undanskymd plats för att bli kvitt besvärande vittnen och slippa vår hämnd. Genom atombomben kom deras kapitulation så snabbt, att de helt enkelt inte kom sig för eller hann med att döda oss.

—Men de där haubitserna, sade Piet, de som vi köpt av er men aldrig fick. Finns de kvar?

—Ja, de ersattes 1944 i Skåne av de haubitser vi köpte av Hitler och skickades upp till Östersund, till A 4. Där finns de väl kvar än idag i någon mobiliseringslada.

—Köpte ni haubitser av nazisterna, frågade Piet i lätt skeptisk ton.

—Inte bara haubitser, sade jag, vi köpte upp en del av det krigsbyte de tog i Polen. Materiel som vi levererat och som sedan föll i tyskarnas hand. Tjeckiska kulsprutegevär, holländska och polska luftvärnsautomatkanoner, österrikiska haubitser,

tyska handgranater. Allt som gick att köpa och som tyskarna var villiga att sälja.

—Var fanns er höga moral då, frågade Piet.

Jag svarade inte utan tömde min andra genever under en viss förlägenhet. Äggsmörgåsen smakade inte längre riktigt lika bra, varje tugga växte i min mun. Det

Sverige köpte bl a haubitser av nazisterna under kriget; materiel som vi levererat och som sedan föll i tyskarnas händer.

var som ordet moral verkade som en slags jäst och förmådde maten att svälla i munnen. Här satt jag, den bortskämde svensken och tog för mig från hans bord.

Vapenexport, kärnvapen och väpnade konflikter i en fjärran världsdel. Visst är det självklart lätt att tycka man har rätt, särskilt om man tillhör det utvalda svenska folket, som två världskrig gått förbi, men är det alltid rätt att tycka det som verkar så självklart och lätt?